

OSMANLI ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA XVII-XVIII. YÜZYILLARDA SİNOP GÜMRÜĞÜ GELİR – GİDER MUHASEBESİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 22.08.2022
Kabul Tarihi : 25.11.2022
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1165522

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ALIUSTA*

Bibliyografik Bilgiler

Aliusta, H. (2023). “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XVII-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Gümrüğü Gelir –Gider Muhasebesi” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 69, Sayfa : 291-320)
<https://doi.org/10.55322/mdbakis.1165522>

ÖZ

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da gümrükler dış ticaret sürecinin kontrolü için en önemli araçlarından birisi olmuştur. Sinop limanı ve gümrüğü de 19. yüzyıla kadar Karadeniz ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. Sinop-Trabzon arasındaki kıyıları da dahil olmak üzere Sinop gümrük gelirleri Karadeniz kıyısındaki gümrükler arasında öne çıkmış ve iltizam yöntemiyle işletilmiştir. Çalışmanın amacı, 17. ve 18. yüzyıllarda Sinop gümrüğünün mali yapısını, işleyişini, kayıt yöntemini, gelir - gider kalemleri ve işlem hacimlerini incelemektir. Bu amaçla öncelikle literatür taraması yapılmış sonrasında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan Sinop gümrüklerine ait dönemsel hasılat ve masrafları gösteren üç belge incelenmiştir. Sonuç olarak gümrük gelir ve giderlerinin hangi kalemlerden oluştuğu, işlem hacmi ve kayıt yöntemi belirlenmiş, dönemsel gelir - gider dengesinin sağlanıp sağlanmadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Tarihi, Gümrük Muhasebesi, Osmanlı Devleti, Merdiven Yöntemi

Jel Kodları: M49, N75

* Sinop Üniversitesi, Ayancık MYO, Dış Ticaret Bölümü, e-mail: haliusta@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6301-6339

IN THE LIGHT OF OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS SINOP CUSTOMS INCOME AND EXPENSE ACCOUNTING IN XVII-XVIII. CENTURIES**ABSTRACT**

Customs was one of the most important tools of foreign trade during the Ottoman period, as it is today. Sinop pier customs revenues, including the coasts between Sinop and Trabzon, stood out among the customs on the Black Sea coast and were operated with a tax farming method. The port and customs of Sinop had an important place in the Black Sea trade until the 19th century. The aim of the study is to examine the financial structure, functioning, bookkeeping method, income - expense items and transaction volumes of Sinop pier customs in the 17th and 18th centuries. For this purpose, first of all, a literature review was made and then three documents showing the periodical revenues and expenses of Sinop customs in the Presidency Ottoman Archives were examined. As a result, it has been determined which items the customs revenues and expenses consisted of, transaction volume and bookkeeping method and it has been revealed whether the periodic income-expense balance could be achieved or not.

Keywords: Accounting History, Customs Accounting, Ottoman State, Stairs Method

Jel Codes: M49, N75

1. GİRİŞ

Antik çağlardan beri bir ticaret kenti olan (Arıcı, 1994) Sinop şehrinin tam olarak ne zaman kurulduğu ve adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Adının kökeni hakkında pek çok görüş ve varsayım araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür. Bunlardan en yaygın olarak kabul göreni ise ismini Amazon kraliçesi Sinope'den aldığıdır (Başoğlu, 1978; Yurt Ansiklopedisi, 1982). Osmanlı dönemi arşiv vesikalarında şehrin isminin "Sinob" olarak geçtiği görülmektedir (Cumhurbaşkanlığı DAB, 1332).

Anadolu'nun en kuzeyinde bir yarımada üzerinde yer alan Sinop'un Türkler tarafından ilk fethini 1085¹ yılında Emir Kara Tekin (Turan, 2014; Turan, 1971) gerçekleştirmiştir. Şehir 1214 yılında ise Selçuklular hâkimiyetine girmiştir (Bakır ve Berberoğlu, 2017). Aşıkpaşazade Tarihi'nde Yıldırım Bayezid'in 1395-1396 yıllarında Kastamonu'yu alıp Sinop'u İsfendiyar Bey'e bıraktığı yazmaktadır (Âşıkı, 2013). Candaroğulları Beyliği'nde önemli bir liman şehri olan Sinop, 1461 yılında ise Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır ve şehir Kastamonu sancağına bağlanmıştır (Uzunçarşılı, 1969).

Sinop'un kuruluşundan günümüze kadar olan kronolojik tarihinde yer alan bazı önemli olaylar Tablo 1'de yer almaktadır.

1 Bazı kaynaklarda 1084 yılı olarak da ifade edilmektedir (Yücel,1991)

Tablo 1: Sinop'un Kronolojik Tarihi

Tarih	Meydana Gelen Olay
M.Ö. 2200-2000	İlk kurucuları sanılan Akaların Sinop'a gelmesi
M.Ö. 1344-1180	Sinop'un Hitit egemenliğine girdiği aralıklar
M.Ö. 676	Friglerin Sinop'a egemen olması
M.Ö. 690	Sinop'un Miletler'in kolonisi olması
M.Ö. 656-546	Sinop'un Lidya'nın Karadeniz 'de en önemli ticaret limanı olması
M.Ö. 480	Sinop'un bağımsızlığı ve ilk para basımı
M.Ö. 169-120	Sinop'un Pontus krallığının başkenti olması
M.Ö. 70	Sinop'un Romalılar egemenliğine geçmesi
M.S. 1214	Sinop'un ilk kez Selçukluların eline geçmesi
M.S. 1326	Sinop'un Candaroğulları Beyliği'ne katılması
M.S. 1461	Candaroğulları Beyliği'nin topraklarının Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı'ya katılması
M.S. 1461	Sinop, Ayancık (İstifan), Boyabat, Durağan ve Gerze kadıliklarının Sancak olan Kastamonu'ya bağlanması
M.S. 1844	Sinop'un Kastamonu 'ya bağlı sancak olması
M.S. 1920	Sinop'un bağımsız sancak oluşu

Kaynak: Sinop Valiliği, 2021

Osmanlı Devleti'nin denizcilikle ilk tanışması ise Orhan Bey zamanında olmuştur. Zamanla Ege Denizi, Karadeniz kıyıları ve Akdeniz sahilinde gerçekleşen fetihler sonucunda topraklar genişlemiştir. Bununla birlikte deniz kuvvetlerine ve donanmaya ihtiyaç da büyümüştür (Gencer, 2001; Kol, 2017). Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Osmanlı deniz kuvvetleri zirve noktasına erişmiş ve donanmanın en önemli zaferleri gerçekleştirilmiştir (Bostan, 2006; Kol, 2017). İlerleyen zaman içerisinde denizcilik teknolojilerinde Avrupa'da yaşanan gelişmelerden geri kalan Osmanlı Devleti, denizcilikteki üstünlüğünü de kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti hem coğrafi konumu itibariyle hem de ticari ve askeri faaliyetleri nedeniyle olsun denizciliğe önem vermiştir. Deniz araçlarının yapımı için tersaneler kurmuş ve toprakları içerisindeki limanları işler bir vaziyette kullanma gayreti içerisinde olmuştur. Osmanlı topraklarına katılan Sinop şehri de sahip olduğu doğal ve korunaklı liman özelliği nedeniyle uzun süreler Karadeniz bölgesinin ticareti ve askeri güvenliğinde ön planda yer almıştır. Ulusal ve uluslararası ticaret mallarının Anadolu ile bağlantısını sağlayan önemli bir liman şehri olmakla birlikte, deniz taşıtlarının da yapılması sürecinde tersanesiyle de aktif rol almıştır. Ayrıca başta Kırım harbi olmak üzere Rusya ile yaşanan savaşlarda da Sinop limanı bölgenin önemli askeri üslerinden biri olmuştur.

Sinop şehrinden Trabzon'a kadar uzanan bir alanda yer alan Sinop Gümrük sahası ise Osmanlı döneminde Karadeniz kıyılarında yer alan dört gümrük sahasından birisi olarak faaliyet göstermiştir. Sinop'un gümrük gelirleri ise toplam gelirler içinde öne çıkmakla birlikte bunlar mukataa şeklinde, iltizam usulüyle işletilmiştir (Kütükoğlu, 1980; Ünal, 2008; Öz, 2009).

Sinop'un önemli bir liman ve gümrük sahası olmasına karşın literatür incelemesinde Sinop limanı ve gümrüğü ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Sinop gümrüğü ile ilgili veya bağlantılı olarak yapılan çalışmaların ulaşılabilenlerinden bazıları ise aşağıda özetlenmiştir.

Kütükoğlu (1980), "Osmanlı Gümrük Kayıtları" başlıklı makale çalışmasında Osmanlı gümrük kayıtlarını içeren defterleri incelemiştir. Fakat bu çalışmada Sinop gümrüğü özelinde bir açıklama yer almamaktadır.

Ünal (2014), "Sinop İskele Mukataasına Ait Bir Temessükât Defteri - XVII. Yüzyıl Başları" başlıklı makale çalışmasında mukataa eminlerinin Sinop iskelesi gümrüğüne ait yaptığı çeşitli ödemeleri gösteren hüccet, temessük ve tezkere belgeleri incelenmiştir. Belgelerde 1019 – 1026 arası yapılan ödemeler yer almaktadır. Belgeler Osmanlı mâlî yapısının önemli bir parçasını oluşturan mukataa usulüne, iltizam işlemine ve Sinop şehri ve limanının sosyo-ekonomik yapısına ışık tutmaktadır.

Sarı (2020), "19. Yüzyılda Sinop Limanı Ve Sinop Tersanesi" başlıklı yüksek lisans çalışmasının bir bölümünde ise Sinop iskelesi gümrüğü ve mali yapısına değinmiş, Sinop gümrüğünün gelir ve giderlerine ilişkin örnekler vermiştir.

Bu çalışmada ise öncelikle Osmanlı dönemi Sinop limanı ve ticareti ile ilgili bilgiler verilmiş sonrasında Sinop gümrüğü ve mali yapısı incelenmiştir. Son olarak ise Sinop gümrüğünün ilgili dönem gelir-gider muhasebesine ilişkin arşiv kayıtları incelemesi yapılarak mali durumu analiz edilmiştir.

2. SİNOP LİMANI VE TİCARETİ

Bir liman şehri olan Sinop'un limanının ilk kuruluşu şehrin kuruluş sürecinde gerçekleşmiştir (Ünal, 2008). Stratejik bir önemi bulunan Sinop Limanı, ticaret açısından da oldukça önemli olup Sinop iskelesinden elde edilen vergiler 18. yüzyılda Sinop'un en önemli gelirleri arasında yer almıştır (Sinop Belediyesi, 2007; Kol, 2017). Sinop, Karadeniz'i güneyden kuzeye, batıdan doğuya, Türkiye'den Kırım'a, İstanbul'dan Trabzon'a giden yolcular ve tüccarların uğrak bir limanı ve ticaret pazarıydı (Turan, 2000; Bakır ve Berberoğlu, 2017). Bununla birlikte Sinop, önemli bir ithalat-ihracat limanı olarak Kastamonu, Ankara, Amasya, Tokat ve Sivas hinterlandına bağlantıyı sağlıyordu ve böylelikle şehirlerin ticari canlılığını arttırıyordu (Turan, 1988; Yaşayanlar, 2015). Ayrıca Selçuklular döneminde kurulan tersanesi ise şehrin Karadeniz'deki en büyük deniz üssü haline gelmesine olanak sağlamıştır, Karadeniz ticaretinde faal aktif bir liman olarak kullanılmıştır (Turan, 1988; Kol, 2017). Sinop'un güvenli ve korunaklı bir doğal liman olma özelliği ile geniş orman varlığının, tersanenin kurulma sürecinde etkisi olduğu söylenebilir.

Osmanlı öncesi dönemde Kefe ve Trabzon'un ardından Karadeniz ticaretinde üçüncü büyük ithalat / ihracat limanı olan Sinop, ticari faaliyetlerini Osmanlı yönetiminde de sürdürmüştür. 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı yönetimindeki en canlı limanlardan birisine sahip olan Sinop'a uzak yerlerden kervanlar gelmiş, karşılıklı olarak tüccar malları taşınmıştır (Akdağ, 1979; Kol, 2017).

Osmanlı Devleti döneminde Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesi ve 18. yüzyıl sonlarına kadar yaklaşık üç asır süren bu durum II. Mehmet ve II. Bayezid'in fetihleri sonrasında gerçekleşmiştir. Fakat bu süreçte Osmanlı Devleti, Karadeniz'e yabancı gemilerin girişine ve ticaret yapmasına izin vermemiş, yasaklamıştır. Bu kapalı deniz statüsü 1774 Osmanlı – Rus savaşını sona erdiren Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Rusya'ya tanınan haklarla değişime uğramış, 19. yüzyıl başlarında da Karadeniz yabancı ticaret gemilerine açılmaya başlamıştır (Beydilli, 2011). Bu anlaşma ile 18. yüzyıl sonrasında Osmanlı Devleti Karadeniz ticaretindeki hakimiyetini kaybetmiş, Rus ve Avrupa ülkelerine ait ticaret gemileri bölge ticaretini uluslararası boyuta taşımıştır (Sarı, 2020). 1914 yılına gelindiğinde ise yabancı bandıralı gemilerin Osmanlı deniz ticaretinin % 90'ına sahip olduğu görülmektedir (Ekinci, 2006).

Sinop limanı ise 19. yüzyıldan itibaren Avrupalı tacirlerin buharlı gemilerine karşı yetersiz kalan Karadeniz limanlarından birisidir (Yılmaz, 2015). Yüzyıl sonuna doğru ise mevcut konumunu aşamalı bir şekilde kaybetme sürecine girmiştir. Özellikle Rusların Sinop limanına yaptıkları baskın sonrasında, Karadeniz'deki diğer limanlara göre geride kalan Sinop limanı, ulaşım imkânlarındaki yeniliklerden de olumsuz etkilenerek eski önemini yitirmiştir (İmamoğlu ve Altunsoy, 2018; Yaşayanlar, 2015).

Anadolu'nun en kuzeyinde yer alan ve Karadeniz'e kıyısı olan Sinop limanının deniz ticareti açısından ön plana çıkmasının temel faktörleri iki başlık altında toplanabilir. Birincisi şehrin gemiler için sahil boyundaki en korunaklı ve güvenilir doğal limana sahip olmasıdır. Bir diğeri ise ticari açıdan Anadolu'nun iç bölgelerinin Karadeniz'e ulaştığı bir güzergâhta yer almasıdır. Böylelikle hem Anadolu'da üretilen ürünler bu bağlantı yolları kullanılarak iç ve dış pazarlara açılabilmiş hem de deniz yoluyla gelen ürünlerinin Anadolu'ya girişi sağlanabilmiştir.

Tarih boyunca Karadeniz'in bölgesinin önemli ticaret merkezlerinden biri olan Sinop Limanı'na ihraç edilmek amacıyla hem Sinop'ta üretilen ürünler hem de diğer çeşitli bölgelerden getirilen ürünler limanın büyümesine ve şehrin kalkınmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu ürünlerden en önemlileri arasında meyve, keten ve kereste başta gelmiştir. Liman, Karadeniz ticareti açısından depo vazifesinin yanında bir transfer merkezi özelliğine de sahip olmuştur (Sarı, 2020). Sinop'un ilçesi Gerze limanından 18. Yüzyılda ihraç dilen bazı ürünler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Gerze Limanı'ndan İhraç Edilen Bazı Ürünler (18. Yüzyıl)

Ürün cinsi	Miktarı
Kestane (yaş-kuru)	5-6 yük
Fındık	3 yük
Kiraz-Erik-Armut-Elma-Vişne (kuru)	2-3 yük
Çarşaf	2 top
Su Bardağı	1 kutu
Yün Kemer	500 adet
Hayvan Derisi	150-200 adet
Kahve Kabuğu	400-500 okka
Ahşap Kase-Kaşıklar	5-6 yük
Pekmez (elma, kızılıcık, nar, erik, vişne)	1 yük (8-9 para)
Gri Keten İpliği	
Meşe Tahtalar	
Kestane Tahtalar-Taş	50 yük
Gueudjen Kürk	50-200 adet

Kaynak: Peyasonel, 1787'den aktaran Sarı, 2020

İthal edilen ürünler ise çevre illere ve Anadolu'ya sevk edilmekte ayrıca Sinop'ta da kullanılmaktaydı. Özellikle Kırım, Rusya, Fransa, Mısır, Rumeli ve Anadolu'dan çeşitli ürünler Sinop Limanı'na getirilmekteydi. Sinop tereke kayıtları incelendiğinde ithal edilmiş ve günlük hayatta kullanılan bu ürünlere rastlanılmaktadır (Sarı, 2020).

Tablo 3'de ise 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında Sinop Limanı'na ithali gerçekleştirilen bazı ticari ürünlerin üretim yeri, miktar ve fiyatları yer almaktadır.

Tablo 3: Sinop Limanı'na İthal edilen Bazı Ürünler (17. Yüzyıl Sonları ve 18. Yüzyılın Başları)

Ürünler	Üretim Yeri	Miktarı	Fiyatı
Çizgili-Çizgisiz Çarşafklar	Fransa	50-60 parça	35-36 kuruş
Saten Kumaş	Venedik		4000-5000 kuruş
Kaba-Dolgulu Pamuklu Kumaş	Bursa		Uzun: 90-100 para; kısa: 55-60 para
Şapka	Tunus	2-3 sandık	Büyük; 70-75 para, Küçük; 45-50 para
Örgülü Dantel	Polonya-İstanbul	10.000	
Yün Battaniye	Yanbolu	2000	1 adet 3-5 kuruş
Tuval (Resimlik)	Çanakkale	4000-5000	parçası 70-75 para
Pamuklu Battaniye	İzmir	5000-6000	parçası 4 kuruş
Keçe	Kırım	1000	55-60 para
Keten Tohumu	Kahire	2-3 yük	kilo 80-90 para
Sabunu	Candie	500-600 çanta	okkası 15-16 para
Tütün	Kırcaali	70-80 balya	okkası 22 para
Pirinç	Mısır	4000-5000 kilo	kilosu 55-60 para
Pirinç	Filibe	2000-3000 kilo	kilosu 38-40 para
Koyun Peyniri	Varna-Burgaz	500-600 torba	okkası 9-10 para

Kaynak: Peyasonel, 1787'den aktaran Sarı, 2020

3. SİNOP GÜMRÜĞÜ

3.1. Yapısı ve İşleyişi

Osmanlı Devleti'nde gümrük, sadece devletler arasındaki sınırı değil, deniz ve kara arasındaki ayrımı da ifade etmek için kullanılıyordu. Buna göre, karadan denize giden ve denizden karaya gelen mal, sınırı veya ayrımı geçtiği için hemen hemen her yerde gümrük uygulamasına tâbiydi (Genç, 2000; Bulunur, 2007).

Bununla birlikte Avrupa devletlerinde de olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de harici gümrükler dışında şehir ve bölge sınırları arasında yapılan ticaretten gümrük vergisi alınan dâhili gümrük sistemi de bulunmaktaydı. Fakat bu sistem 20. yüzyıl başlarında kaldırılmıştır. Bu açıdan Osmanlı gümrükleri daha çok iç ticaretin vergilendirildiği kara gümrükleri, hem iç hem de dış ticaretin vergilendirildiği deniz gümrükleri ve Osmanlı Devleti'nde ticaret gerçekleştirecek yabancı tüccarların vergilerini ödeyecekleri yerleri ifade eden sınır gümrükleri şeklinde bir ayrıma tâbi tutulabilir (Kütükoğlu, 1996).

Osmanlı Devleti hâkimiyetinde 1801'de Osmanlı gümrüklerinin sayısı 100'ün üzerindeydi (Kütükoğlu, 1996) ve zamanla değişime uğrasa da Karadeniz kıyılarında müstakil dört ana gümrük bölgesi yer

almaktaydı. Bunlardan ilki Varna'dan Sinop'a kadar uzanan İstanbul gümrük bölgesi, ikincisi Sinop-Trabzon arası kıyıları kapsayan Sinop gümrük bölgesi, üçüncüsü kuzeydoğuda yer alan ve Çerkezistan'a kadar alanı bulunan Kefe Gümrük bölgesi ve son olarak dördüncüsü de Karadeniz'in kuzeybatısındaki Akkırman gümrük bölgesidir (İnalçık, 2000; Işık, 2016). Bu gümrük bölgeleri Karadeniz limanlarını içine almakla birlikte Karadeniz kıyılarını tamamıyla kapsayan tek bir gümrük bölgesi bulunmamaktaydı (Yağcı, 2013). Bu gümrüklerde denizden karaya karadan denize geçiş yapan malların denetimi gerçekleştirilerek üzerinden vergi geliri sağlanmaktaydı. Bu gümrüklerden alınan vergiler ise Rusum-ı gümrük (gümrük resmi-gümrük vergisi) olarak ifade edilmekteydi (Kütükoğlu, 1996).

Sinop İskelesi Gümrüğü mukataa olarak işletilmekteydi. Buna ilişkin ilk kayıt Samsun ve Sinop İskeleleri kanunnamesidir (Ünal, 2008). Sinop İskelesi Gümrüğü, devlet gelirlerinin bir bedel karşılığı kiraya verilmesi (Pakalın, 1993) olarak ifade edilebilen "mukataa" şeklinde belirlenen, "iltizam" usulüyle işletilen ve Karadeniz'in Anadolu yakasındaki çoğu iskeleyi de kapsayan bir işletmeydi. İlgili dönemde Sinop İskelesi Gümrüğü mukataası, Sinop İskelesi Gümrüğü ve ona bağlı olan başka iskele gümrük ve mukataalarından meydana gelmekteydi. Muhtelif kaynaklardan elde edilen bilgilere göre İnebolu İskelesi Gümrüğü, Bartın, Amasra Bendirekli, Çeltik-i Enhar Bafra Mukataası, Koçhisar, Samsun, Mata, Ünye, Ereğli, Giresun, Terme ve bağlı iskelelerinin Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataasına bağlı olduğu ihtimaldir. Başka bir kayda göre ise Kedrus Kapusuyu, Bartın iskelesine tabi Kurucaşile, Çakrazu, Bekleşile, Bartın ve Bendirekli'ye tabi Çakalağzı, Çavuşağrı, Akçaşar ile Milet ve Sakariya iskeleleri Sinop İskelesi Gümrüğü mukataasına tabiydiler (Güler, 1992).

Mukataa tek bir gelir kaleminden, bir bölgedeki birçok gelir kalemlerinin hepsinden veya bir kısmından meydana getirilirdi. Maden, darphane, gümrük, tuzla, dalyan gelirleri, arazi ve şahıs vergileri, arazi ve dükkân kiralari mukataanın konusu olabilirdi. Mukataa kapsamındaki vergiler maktu, emanet veya iltizam yöntemlerinden biri ile toplanabilir ve aralarında geçiş de mümkündü. İltizam'da ise (ber vech-i iltizam) bir ile üç yıl arasında (tahvil) süresi olan bir sözleşme yapılarak gelirlerin toplanması işi açığa arttırma ile en yüksek tutarı ödemeyi üstlenen girişimci mültezimlere bırakılırdı (Orbay, 2022).

Örnek bir iltizam sözleşmesi:

İltizam 1: 11 Ramazan 973 (1 Nisan 1566) Selanik Gümrük Mukataası

Yer : Selanik

İltizam Konusu: Selanik Gümrük Mukataası

1. İhale

İltizamın Sahibi: David veledi Avraham Yahudi

İltizamın Süresi: 11 Ramazan 973'ten (1 Nisan 1566) itibaren 3 yıl

İltizamın Tutarı: 450. 000 akçe

İhalenin Şartları: Her sene başında hesap görülmek kaydıyla (sene be sene haklaşmak üzere) David'e verildi.

Kaynak: Karademir, 2017

Kadı tarafından öncelikle en uygun talipli mültezimin ödeme gücü araştırılır, arz tezkiresi hazırlanarak merkeze gönderilirdi. Merkezden gerekli inceleme yapılır ve onay beratı gönderilirse mültezim vergilendirmeye başlayabilirdi (Genç, 2000). Gelirleri toplama işini birden çok mültezim birlikte (ber vech-i iştirak) üstlenebilirdi. Mültezim mükelleflerden vergileri kanunlar çerçevesinde toplayabilir, zorla fazla vergi toplanma durumlarının tespiti halinde mültezimin yetkileri geri alınabilirdi. Mültezimin ilgili iltizam süresinde topladığı toplam gelir ile sözleşmeye göre ödeyeceği tutar arasındaki fark kendi kârını veya zararını oluştururdu. Mültezimler mukataa bölgesini bölebilir ve vergilerin toplanması işini başka girişimcilerle alt sözleşmeler yaparak devredebilirdi. Sözleşme metninde (iltizam şartnamesi) sözleşme tutarının peşin veya taksitler halinde ödenebileceği yer alırdı. Mültezim ödeyeceği tutar kadar borç senedi verir ve ödemeleri bittiğinde senet iptal edilirdi. Ödemelerin tarihi, miktarı ve kalan alacaklar mukataa defterlerine kaydedilir, ödemeyi onaylayan bir kadı ise hüccet, müteveli ise tezkire veya temessük denilen belge verilir ve ödenemeyen gelirlerin takibi için de bakaya-i mukataat defterleri tutulurdu (Orbay, 2022). Başlangıçta “vergilerin belirli bir tutar karşılığında iltizama verilmesi olarak ifade edilebilecek olan mukataa kavramı, 15. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl ortalarına kadar geçerliliğini koruyarak “hazineye ait bir kısım vergilerden meydana gelen bir mali birim” içeriğini kazanmıştır (Genç, 2006).

Mukataa gelirleri, cizye ve avarız gelirleri ile birlikte devletin üç önemli gelir kaynağından birini oluşturmaktaydı. Mukataalar bütçe gelirlerinin 16. yüzyılda yarıdan biraz fazlasını, 17. yüzyılda ise %66'sına kadar sağlamaktaydı (Genç, 2020). 18. yüzyılda ise %50'nin altında kalmıştır. Düşüş olmasına karşın 17 ve 18. yüzyıllarda bütçe gelirleri içerisinde mukataa gelirleri en büyük gelir türü olma özelliğini korumuştur (Çakır, 2003).

Osmanlı devlet kayıtlarına göre mali bir terim olan mukataanın içerdiği alanlar ve birimler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Şensoy, 2014):

- Devlet gelirlerinin tahsili (deniz ve kara gümrüklerinde olduğu gibi)
- Tekel haline getirilmiş kuruluşların işletme hakkı
- Yer altı zenginliklerinden devlet hissesine düşen kısımların toplanması

Anadolu defterdarına bağlı olan Bursa mukataasında, 16. yüzyılda Bursa, Biga, Bolu, Balıkesir, Kastamonu, Çankırı (Kengri), Sinop, Kocaeli ve Limni ve Bozcaada'daki mukataaların muhasebe kayıtları tutulmaktaydı. 17. Yüzyıl sonlarında mukataa Cedide-i Ula kalemi ile birleştirilerek Ankara, Kütahya, Afyon, Isparta, Uşak illerini de kapsamıştır (Çakır, 2003). Bursa Mukataasının denetlediği gelirler arasında gümrük gelirleri de yer almaktadır (Şensoy, 2014) ve önemli gelir kaynakları arasında Sinop gümrüğü de yer almaktadır (Tabakoğlu, 1985'den aktaran Şensoy, 2014). Yine gümrük ve mukataalardan ödenen maaşların kayıtları ise Anadolu muhasebesi tarafından takip edilirdi (Afyoncu, 2004'den aktaran Apalı, 2017).

Mukataa müzayedelerinde talipli çıkmazsa ücretli bir “emin” vasıtasıyla idare olunurdu. Emanette iken tahvil sonunda belli bir bedel ödeme karşılığında mukataayı iltizamına alan kişilere mültezim ve emin denilmekteydi. Literatürde bu husus ber-vech-i iltizâm emîn ve mültezim olarak ifade edilmektedir (Sahillioğlu, 1963; Ünal, 1991; Sahillioğlu, 1995;). Gümrüklerde denetim ve kontrolü gümrük mukataasını iltizamına alan eminler gerçekleştirirdi Gümrüklerde eminlerden başka muhasebe ve gümrük kayıtlarını

tutan kâtip, gümrüğe gelen malların tartılmasından sorumlu olan vezzan, malların gümrük vermeden geçişine engel olan dideban, farklı para birimlerini geçerli para birimi ile değiştiren sarraf ve huddam gibi görevlilerde bulunmaktaydı (Güler, 1992; Bulunur ve Bozkurt, 2019).

Sinop iskele mukataasına ait bir temessukat defterinde 17. yüzyılın başlarında Sinop iskele mukataasının 6 yıllığına 1.300.000 akçaya (yıllık gelir yaklaşık 215.000 akça) iltizama verildiği tespit edilmiştir. 1689/1101 tarihli bir mukataa defteri kaydına göre ise Sinop ve tevabii iskele gümrük resimlerinin senede 900 bin akçayı geçtiği görülmektedir (Ünal, 2008). Bazı dönemlere ait Sinop eminlerinin isimleri, mukataaları ve gelirleri Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4: Bazı Yıllara Ait Sinop Gümrük Eminleri, Mukataaları ve Gelirleri

Süre (Hicri)	Emin	Mukataası	1 yıllık iltizam malı geliri
1126	İsmail	?	?
1126 - 1129	Ebubekir	Sinop İskelesi Gümrüğü, İnebolu İskelesi Gümrüğü, Amasya, Bendirekli, Bartın ve tevabii	1127 senesi için 61 yük ² 39.970 akçe
1130 - 1136	Mehmet	Sinop İskelesi Gümrüğü, İnebolu İskelesi Gümrüğü, Amasya, Bendirekli, Bartın, Çeltik-, Enhar Bafra, Samsun ve tevabii	1130 senesi için 64 yük 39.970 akçe 1131 senesi 90 yük akçe
1137-1142	?	?	?
1143	El Hac Muhammed	?	?
1144-1145	Ahmet Ağa	Sinop İskelesi Gümrüğü, İnebolu, Amasya, Bendirekli, Ereğli, Çeltik-, Enhar Bafra, Samsun ve tevabi	1144 senesi için 9.090.159 guruş 1145 senesi için 9.090.159 guruş
1169	?	Sinop Gümrüğü Mukataası ve tevabii	40.000 guruş

Kaynak: Güler, 1992'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Emin sorumlu olduğu mukataaya tabi iskelelere getirilen ve buralardan farklı yerlere gönderilen mallar için tüccarlardan gümrük resmi talep etmekteydi. Bu vergi birkaç kalemden oluşmakta olup zarar-ı kasabiye iskeleye gelen hayvanlardan, amediye başka bir yere taşınması yapılan mallardan, reftiyye başka bir yere taşınması yapılan fakat orada tüketilmeyip başka yere nakledilen mallar üzerinden alınmaktaydı (Güler, 1992).

2 Yük malı bir tabir olarak Osmanlı maliye kayıtlarında görülmektedir. Hem hazine rûznâmçe defterlerinde hem de diğer maliye ve para ile alakalı kayıtlarda 1 yük akçe 100.000 akçe karşılığı olarak geçmektedir (İşbilir, 2013).

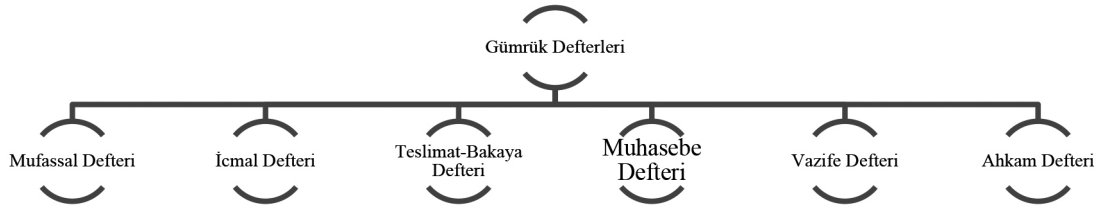
3.2. Mali Sistemi ve Muhasebe Süreci

Osmanlı'da merkezi yönetimde mali örgütlenme, defterdarlık adı altında yapılmıştır (Güvemli, 1998). Baş defterdar maliye bakanı konumunda olup ona bağlı Anadolu Defterdarı, Rumeli Defterdarı gibi defterdarların olduğu görülür. Bu defterdarlara bağlı da muhasebe departmanları vardır. Devlet muhasebesinde ise merdiven yöntemi, siyakat yazısı ve rakamları ile uygulanmıştır (Özerhan vd, 2013).

Gümrük mukataalarının genellikle gümrük vergileri ile diğer birkaç vergi kaleminin (resmi-i kantar, dellaliye, ihtisap, şemhane, selhane vb.) birleştirilmesinden meydana geldiği görülmektedir (Bulunur ve Bozkurt, 2019). Gümrük vergisi oranları bölgeden bölgeye, sancaktan sancağa ve eyaletten eyalete farklılık gösterebilmekteydi (İnalçık, 2000; Bulunur, 2007). Kayıtlarda Sinop iskelesi ve bağlı iskelelerde tahsil edilen gümrük vergisi oranının, bağlı olduğu İstanbul Gümrüğü oranıyla aynı olduğu belirtilmekteydi. Buna göre, deniz yoluyla karaya gelen ve kara yoluyla gelip gemilere yüklenen mallar üzerinden, Müslüman olanlardan %4, gayrimüslim olanlardan %5 oranında akçe vergi alınmaktaydı ve gümrük vergileri yüzde üzerinden tahsil edilmekteydi (Güler, 1992). Vergilerin tespit edilen kıymet üzerinden alındığı, malın kıymetinin tespitinde ise genellikle piyasa fiyatlarının dikkate alındığı görülmektedir (İnalçık, 2000; Bulunur, 2007). Gümrüğe gelen malın vergilendirilmesinde malın özellikleri yanında tüccarın dini ve tabiiyeti gibi özelliklerde dikkate alınmaktaydı. Müslüman olanlar, gayrimüslim ve yabancılardan daha az vergi öderlerdi (Genç, 2000; Bulunur, 2007). Sinop İskelesi Gümrüğü ve ona tabi olan gümrüğünden elde edilen gümrük resimleri tüccarların denizden karaya veya karadan denize çıkardıkları muhteva ve nitelik olarak farklı birçok kalem mal (mekulat, melbusat, meşrubat, hububat, demir çuka, kumaş vb...) üzerinden alınmaktaydı. Bu gelirlerin zeamete, vakfa ve kale asker ile diğer (vaiz, imam hatip, müezzin, kayyım, muallim, mektep halifeliği) maaşlara³ tahsis edildiği görülmektedir (Güler, 1992). Örnek olarak, 1800 senesi Sinop taşra kale muhafızlarının 52.453 akçe olan üç aylık maaşları Sinop gümrüğünden karşılanmıştır (Sarı, 2020). Ayrıca 1123/1711'de Sinop gümrük mukataasından Sinop Sultan Süleyman Han camii imamına günlük 5 akçeden yıllık 1800 akçe ulufe verildiği görülmektedir (Doğan ve Açıkgöz, 2023). 17. yüzyıl başlarında ise Sinop mukataasının yıllık gelirinin 200 bin akçayı geçtiği görülmekte olup bu durum limanın ticari öneminin yüksek olduğunu ve işlek bir liman olduğunu da göstermektedir (Ünal, 2014).

Akkirman, Kili, Kefe, Sinop, Samsun ve Trabzon gibi liman şehirlerine ait gümrük defterleri Osmanlı dönemi Karadeniz ticaretinin aydınlatılmasına ilişkin başvuru alan temel kaynaklardır (Bulunur, 2007). Gümrük görevlileri tarafından gümrükteki ticari faaliyetlere ilişkin tutulan gümrük defterleri içerisinde yer alan bilgilere göre aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür (Kütükoğlu, 1980).

3 Bir sonraki bölümde yer alan Belge 1'de bu görevliler ve maaş tutarlarına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Şekil 1: Gümrük Faaliyetlerinde Kullanılan Defterler

Kaynak: Kütükoğlu, 1980

-Mufassal defteri: Gümrükler arasında farklılaşmalar olabilmekte birlikte üzerinden gümrük resmi alınan malların ismi, cinsi, miktarı, kıymeti, sahipleri, malın bulunduğu geminin adı, taşıdığı bayrak, kaptan ismi, nereden geldiği ve alınan gümrük resmi gibi bilgiler ve hesapların yer aldığı defterler olup aylık veya yıllık tanzim edilip günlük tarih atılarak kayıtlar yapılmıştır.

-İcmal defteri: Mufassal defterleri esas alınarak hazırlanan gümrüklerin aylık veya yıllık gelir ve gider kayıtlarını içermektedir. Defterlerde günlük veya aylık gelirler toplanıp giderler çıkarıldıktan sonra net gelir belirlenmiş veya belli bir zaman sürecindeki çeşitli malların her birinin gelirleri veya gümrüklerin gelir toplamı verilmiştir.

-Teslimat-bakaya defteri: Gümrükten hazineye aktarılan tutarların kayıtları yer almakta olup ödemelerin gerçekleşme yöntemi tespit edilebilmektedir.

-Muhasebe defteri: Büyük bir gümrük ve ona bağlı olarak emanetle veya iltizamla yönetilen tüm gümrüklerle diğer vergi hesaplarının kaydedildiği defterlerdir. İcmal defterlerine benzemekle birlikte daha detaylıdır.

-Vazife defteri: Gümrüklerden maaş alan mütekaid (emekli) ve duagûyân'lara (ücretle dua okuyucu)⁴ ödenen tutarların kayıtlarının yer aldığı defterlerdir.

-Ahkâm defteri: Gümrüklerle ilgili diğer çeşitli hükümler kaydedilmektedir (Kütükoğlu, 1996).

Muhasebenin ve defterlerin Osmanlı mukataa sisteminde çok önemli bir işlevi vardır. Mukataalarda muhasebe defteri tutmak bir zorunluluktur. Mültezimin, muhasebe defterlerini teslim etmesi ve kontrol ettirmesi (muhasebe görme) emredilmektedir. Böylelikle mültezimin borcu alacağı belirlenmektedir. Mültezim mukataayı iltizama aldığı anda işletmeye başlar ve 'kâtip' denilen muhasebecisi tarafından muhasebe kayıtları tutulurdu (Çakır, 2019). Kâtipler muhasebe defteri yanında gümrük defterlerini (gümrüğe giren çıkan malların günü gününe kaydedildiği defter) ve gümrükten maaş alanların kayıtlarını da tutarlardı (Bulunur ve Bozkurt, 2019). Mukataaların muhasebesi, 'irad-masraf (gelir-gider)' biçiminde

4 Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanında, özellikle de sınır kalelerinde mescid ve camilerde binlerce duagûyân, devletten düzenli maaş alan büyük bir grubu oluşturmaktaydı (İnalçık, 2000:84).

muhasebeleştirilen kayıtlardan oluşmaktaydı ve mültezimin yaptığı tüm ödemeleri belgelendirilmesi zorunluydu (Çakır, 2019).

Mukataa sürecinde devlet muhasebesinde tahakkuk esası kullanılmaktaydı. Sene başında ödenecek vergi borcu yükümlüye bildirilir, sene içinde ise tahsil edilen tutarlar borçtan düşülürdü. Mültezim (sözleşmeyi imzalayan ve gelir yerini kiralyan kişi) sözleşme tutarı kadar devlete borçlu durumdaydı ve iltizama aldığı yerin sözleşme süresince elde ettiği gelirden bu borcu öderdi (Şensoy, 2014).

Merkezde yer alan büyük mukataa departmanı coğrafi bölgelerin özelliklerine göre alt departmanlara (Bursa, İstanbul, Rumeli...) ayrılmaktaydı. Yıl bitince departmanlar her bir sözleşmenin tahsil edilen ve edilmeyen tutarlarını belirler, devletin bütün mukataa gelirleri hesaplanırdı. Bu hesaplar ise kesin hesabın belirlenmesinde, geciken mukataa ödemelerinin takibinde ve bir sonraki yılın planlamasındaki toplam tutarı belirlemeye yaramaktaydı. Bu işlemlerin yapılma süreci şöyledir: Mukataa tahsilatları Başdefterdârlık'taki günlük deftere (ruzname) kayıt edilirdi. Bu kayıt ile biri hazineye, diğeri tahsilatın ait olduğu mukataa muhasebesine olmak üzere iki yere bilgi aktarılmış olurdu. Hazine gelen parayı hazine defterine, mukataa departmanı da, öncesinde borçlandırdığı mültezimin hesabına kayıt eder mültezimin borcu azaltılırdı. Başdefterdar tarafından bu hareketler takip edilir ve gerektiğinde Sadrazam'a rapor edilirdi. Bilgi aktarma işleminde kullanılan, tutar ve gerekli diğer bilgileri içeren "tahvil belgesi"ne günlük defterin madde numarası yazılır, kayıt sonrası kendi bölümünde saklanırdı (Özerhan vd, 2013).

Mukataalarda muhasebenin görülmesi iki şekilde yapılabilmekteydi (Şensoy, 2014) :

-Deruhte edilen günlere göre (Kısta'l-yevm): İltizamın bir günlük bedelinin, mukataanın deruhte edildiği (üstlenildiği) gün sayısı ile çarpılması sonucu bulunan tutar ile muhasebe görülmesidir. Böyle bir hesap yapısında mukataanın gelir- gider cetvelinin gelir bölümünü genellikle kısta'l yevm üzere hesaplanmış bir meblağ oluşturmaktaydı.

-Ayrıntılı (müfredât) defter gereğince: Hesabın tahsilat belgelerine (makbûz) göre görülmesidir. Bu yöntem, genellikle emanet usulü ile işletilen mukataaların hesaplarının görülmesinde kullanılmıştır. Yıl içinde tahsilatı yapılan gelirler emin tarafından ayrıntı olarak kaydedilir, yerel kadılar tarafından mühürlenilen defteri de imzalar.

Gelir- gider tablosu ise devlet ile mukataayı üstlenen kişi arasındaki hesapları içermekteydi. Her iki yöntemde de gider bölümü ayrıntılı şekilde kaydedilmekteydi. Gelir bölümü mukataadan sağlanan tüm gelirleri kapsamadığı gibi (mültezim kârı gibi), gider bölümü de tüm harcamaları (maliyet vb.) kapsamamaktaydı. Gelir bölümü mukataadan devletin alacağını gösterirken gider bölümü bu gelirden devlet tarafından öngörülen harcama (mahsuplar, emin, katip ve nazır ücretleri...) ve hazineye yapılan teslimatın kayıtlarından oluşmaktaydı. Mukataa gelirlerinden yapılan ödemelere karşılık alınan belgeler (zahriyye) ile muhasebe görülürdü. Bu ödemeler bölgenin kadısı veya mukataa müfettişi aracılığı ile gerçekleştirilirdi. Merkez tarafından gönderilen emrin arka yüzüne hüccet yazılıp emine verilir, o da bunları ibraz ederek muhasebe gördürür ve devlete olan borcuna mahsup ettirirdi. Mukataa alanlar, hazineye ödeyecekleri tutarı (irsâliyye) ödedikten sonra temessükleri ile gelip muhasebe harcını da yatırarak muhasebelerini görmeliydiler. Ayrıntılı belgeler kullanılarak hazırlanan hesap özeti (icmâl-i muhase), mukataacı tarafından mühürlenip mukataa bürosunun bağlı olduğu defterdar tarafından imzalanır ve

İlgili büronun mukataa defterlerinde arşivlenirdi. Muhasebeyi gördüren mültezim ve emirlere onaylanmış muhasebe sureti verildikten sonra bunlar ilişik kesip (kat'-ı alâka) temessük alırlardı (Çakır, 2003).

Mukataaların muhasebelerinin kontrolü ve hesapların incelenmesi ise merkezdeki bürolar, mukataaların bulunduğu mahalde ve eyalet defterdarlıklarında olmak üzere üç mahalde yapılırdı (Şensoy, 2014).

Muhasebe işlemlerinin görülmesi sonrasında mültezimlerin hazineye borçları kalırsa, bu borçlar zimmet defterine kaydedilir ve devlet alacağı olarak izlenirdi. Bu görev Baki Kulluğu tarafından yürütülürdü (Çakır, 2003). Mültezim borçtan şahsı ve mal varlığı ile sorumlu tutulur, ödeyemediğinde malları satılır, alacakları hazine hesabına tahsil edilirdi. Bunlar borcu karşılamadığında kalan kefil olan kişilerden alınırdı. Şayet borç yine kapanmazsa mültezim tutuklanırdı ve bir yolunu bulup ödeyemezse orada vefat ederdi. Mültezim, muhasebesi yapılmadan ve hesapları kapatılmadan vefat eder ve muhalledatı dağıtılsa bile devlet alacağı varislerinden tahsil edilirdi (Şensoy, 2014).

Mültezimin mukataayı iltizamına alırken taahhüt ettiği meblağ, eminin defterlerinin gösterdiği gelir, tahvil sonlarında düzenlenen bilanço mahiyetindeki muhasebe icmallerinde “asl-ı mal” diye gösterilirdi. Mültezimin ödeme, mahsup işlemleri bilançonun aktifini vermekteydi. Bunlar icmalde “minhâ” başlığı altında sıralanırdı. Minhâ, ondan yani iltizam bedelinden ve resimlerden yapılan ödemeler veya düşülen tutarlardır. İcmallerin bu kısmında dört ana kalem bulunurdu (Sahillioğlu, 1963):

-Et-teslimât: Bu kalemde hazineye yapılan nakdi ödemeler yazılırdı. İstanbul'da veya yakın yerlerdeki mukataa mültezimleri bizzat veya adamları vasıtasıyla ödeyecekleri meblağları hazineye teslim ederlerdi.

-El-havâlât: Bu kalemde, hazine adına mukataa malından fermanla ödenen bazı kale “eren” ve “dizdar”ları, diğer çeşitli birliklerin “ulufe” ve “mevâcip” leri; duacı(du'agu) ve sultanlar evkafı cami ve nedrese, imam, müezzin, müderris gibi çalışanların ücretleri bu kalemde yazılırdı.

-El-ihracât: Bu kalemde mukataanın mahsup edilmesi mutad, tamirat gibi giderleri kaydedilirdi.

-El-icârât veya el-mevâcibât: Bu kalemde mukataa personelinin ücret ve mevâcibleri yazılırdı.

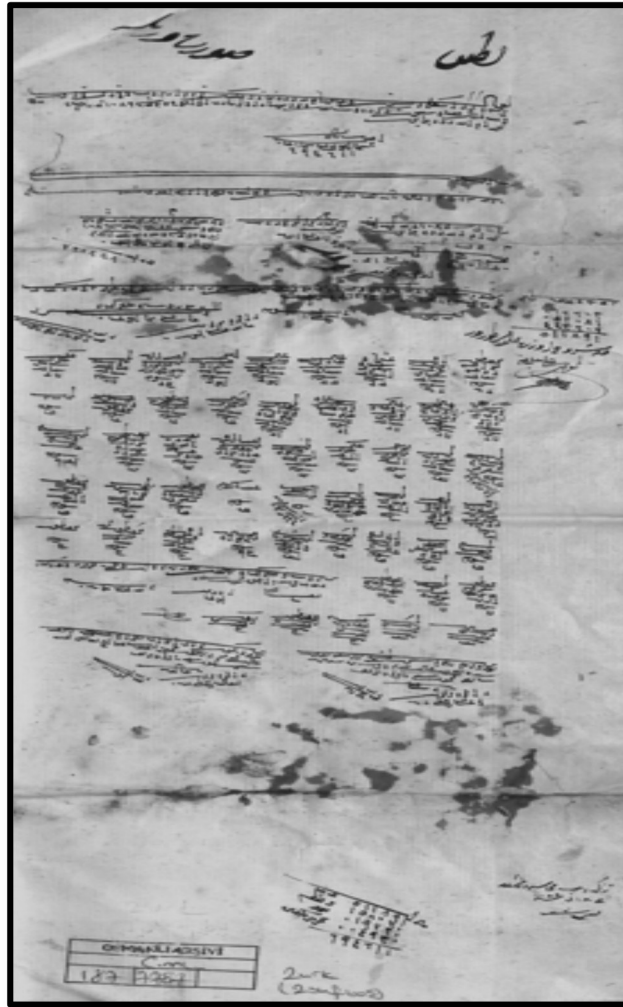
Bu dört kalem aktif, iltizam bedeli ile resimlere denk gelirse mültezimin zimmeti ibra olur, aşarsa mültezim devlet alacaklısı olurdu. Aktif pasifi karşılayamaz ise mültezim mal varlığı ile sorumlu tutulurdu (Sahillioğlu, 1963).

4. SİNOP GÜMRÜĞÜ GELİR - GİDER MUHASEBESİNE İLİŞKİN ARŞİV BELGELERİ İNCELEMESİ

Osmanlı dönemi Sinop gümrük muhasebesine ilişkin arşiv belge incelemesi üç belge üzerinden gerçekleştirilmiştir. Belgelerin öncelikle olarak transkribi gerçekleştirilmiş, sonrasında gümrük gelir gider durumu incelenmiş ve açıklaması yapılmıştır. Çalışmamızda kullanmakta olduğumuz bu arşiv belgeleri 17. ve 18. yüzyıllara ait olup dönemin gümrük gelir ve giderlerini göstermesi ve mali durumu ortaya koyması açısından önemlidir.

Belgelerde Osmanlı muhasebe kayıt yöntemi olan “merdiven” usulü kullanılmıştır. Merdiven yöntemi 1879 yılında başlayan çift taraflı kayıt yöntemine geçiş çalışmaları ve padişahın 9 Safer 1297 (22 Ocak 1880) tarihindeki çift taraflı kayıt yöntemine geçilmesi kararına kadar devlet muhasebesi kayıt yöntemi olarak kullanılmıştır (Güvemli vd., 2017:714-717; Güvemli, 2000:239). Bu yöntem ile gümrük gelir ve giderleri türlerine göre alt alta yazılmak suretiyle hesaplanmıştır. Ayrıca yöntem genellikle siyakat yazı ve rakamları ile kullanılmıştır.

(Belge-1): Sinop iskelesi Gümrüğünün bir senelik muhasebesini ve bu gümrükten tahsis edilmiş olan maaşların kayıtları

Bu belge Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı arşivinde C..ML.._187-7787 yer bilgisi ile kayıtlı olup Hicri 18 Ramazan 1088 tarihlidir.

Belgenin Transkripsiyonu

Hatt-ı hümayûn: Sûret virile

İcmâl-i muhâsebe-i gümrük iskele-i Sinob ve hâshâ-ı Devrekani ve Çeltik? karye-i Arım ve Çend ve Kardı Kavak ve beytü'l-mâl-ı kaza-ı Sinob ve Gerze ve Sahil ve tevâbihâ ve evvel-i Mart el-vâki' fi 25 Zilhicce sene 1086 der 'uhde-i an cânib-i Kethüdâ-ı enderûn-ı hümayûn

Asl-ı mâl

Fi sene 694611

Minhâ

Et-teslîmât

Be-teslîm-i hazîne-i 'âmire bi'd-defa'ât gayr-ı ez tefâvüt ve mevâcibât-ı kılâ'-ı îrâd-ı masraf şude

Be-çihet fi 11 L [Şevval] sene 1085 an yed-i Mehmed Efendi kethüdâ-ı enderûn-ı hümayûn

M [Muharrem] 27 sene minhu

Be-çihet mahsûben 16603/ 61021

Be-çihet fi'l-târihü'l-mezbûr an yed savb 52081

Be-çihet fi 8 S [Safer] sene 1087 nim mevâcib-i beşlüyân kal'a-ı Sinob an vâcib-i masar sene 1086 ile 'âmme-i Z [Zilhicce] sene-i minhu an yed-i Abdülkerim 443207

Der müceb 768888

Be-çihet vazîfe-i mütekâ'idîn vech-i çeltükciyân ve huddâm-ı câmi' ve gayrihu ber-müceb-i sûret-i berevât ve hüccet-i zahriye ve der-kenâr ve halâ muhâsebe-i Anadolu'ya mahsûb şude bâ fermân-ı şerf

neferan 48

fi yevm 401

el-mukarrer ma'a rüesâ-ı Çeltükciyân

fi sene 160342

an akçe-i mezbûre 159070 an yed-i hazine 2244

Teslim-i hazine-i 'amire

16603

52081

443207

511891 toplam

Vech-i meşrûh üzere mahallinde mestûrdur

Bi- ma'rifet-i Ali Halife

Tezkire-i sûret muhâsebe verilmişdir

Fi 18 Ramazan sene 88

Kayd şüd

Mustafa Hoca ber-vech-i mütেকâid yevm 20	Ahmed Yusuf yeniçeri sipâhi-i mütেকâid yevm 20	Osman Şaban mutasarırfü'l- mütেকâid yevm 20	Ali Hayrullah sipahi-i mütেকâid yevm 20	Ali Halife Sinop sipahi-i mütেকâid yevm 14	İsmail Hasan silahdar-ı mütেকâid yevm 14	Abdullah Mehmed fetih- han-ı câmi'-i Alaeddîn fî yevm 13	Mehmed Bosna cebeci-i mütেকâid yevm 12	Hikmet Yeniçeri Sipâhi-i sipahi-i mütেকâid 12
Şâhin Küçük Oda-i büzürg mütেকâid yevm 12	Ali Kastamonu Oda-i küçük sipahi-i mütেকâid yevm 12	Ali Oda-i küçük sipahi-i mütেকâid 12	Süleyman sefer Kırkkilise cebeci-i mütেকâid yevm 11	Mehmed Müslî Boyabad ulufeciyan-ı yemîn mütেকâid yevm 11	Ali Mehmed yeniçeri-i mütেকâid yevm 10	Mustafa Kastamonu sipahi-i mütেকâid yevm 10	Seyyid Hasan veled-i Mustafa yevm 10	Mehmed Şamî yevm 10
Mehmed Abdullah Bostâni mütэфferika yevm 10 berât-ı şude fî 7 Ramazan sene 86	Mehmed Abdullah silahdar-ı mütেকâid yevm 9	Musa Mehmed piri el-mütেকâid yevm 8	Ali yeniçeri'ü'l- mütেকâid yevm 8	Mehmed Ali İstanbul cebeci-i mütেকâid yevm 8	Abdurrahman Mehmed hızır teberdâr-ı saray-ı atik yevm 8	Receb Edirne bağçe-i hasa çavuş yevm 8	Receb Kastamonu saray-ı meydan silahdar-ı mütেকâid yevm 8	Şeyh Mehmed veled-i Şeyh Ali yevm 7
Ahmed Abdullah Sarı? saray-ı İbrahimPaşa yevm 7	Mahmud veled-i Hacı Ahmed çırağı yevm 6	Mehmed Himmet? cebeci'ü'l- mütেকâid yevm 6	Mehmed Abdi hatîb-i câmi'-i sultan Alaeddîn yevm 6	Mevlâna Mehmed yevm 6 berât şude fî 22 Rebiulahir sene 86	Abdülkerim yevm 5	Mustafa veled-i Şa'bân mütэфferika yevm 5	Mehmed Hasan Kütahiyeye cebeci'ü'l- mütেকâid yevm 5	Mustafa Veli yeniçeri'ü'l- mütেকâid yevm 5
Şeyh Mehmed Ali yevm 5	Mevlana Abdülcélil imam yevm 5	İbrahim veled-i Şeyh Ali yevm 5	Mehmed Halife-i mekteb yevm 5	Şeyh Mehmed Ali vaiz yevm 4	Hüseyin fetih- han yevm 2	Ahmed Konstantiniyye yeniçeri-i mütেকâid yevm 2	Mehmed Mustaa yeniçeri-i mütেকâid yevm 2	Mustafa yevm 2
Mustafa marifet-i câmi'-i Alaaddin yevm 2	Mehmed Halife Abdi müezzin yevm 2	Mustafa müezzin-i câmi-i Alaaddin yevm 2						

Be-çihet-i rüesâ-ı çeltükciyân ber-mûceb sûret-i berevât ve hüccet-i zahriye ve derkenâr an cânib-i muhâsebe-i Anadolu mahsûb şude

Neferan 6

Evzân 17

Fi sene 20660

Hüseyin Reis .. 4

Mehmed Reis ..4

Hüsâm Atâullah Reis .. 3

Mustafa Reis .. 3

Receb Reis ...3

Be-çihet ta'mir ve termim kal'a-ı Sinob taşra beher sene ta'mir şude ber mûceb-i âdet-i kadîme ve muhasebeden sinnîn-i sâbika mahsûb sen bâ fermân-ı şerîf

Minhu 20000

An akçe-i mezbûrin 19720

An tefâvüt-i hazîne 280

Be-çihet tahrîr ve yekûn sükûnet-i berây-ı emvâl-ı fukarâ-ı müslimin ber-muceb 'âdet-i kadîme ve ber-mûceb-i ücret-i Mevlânâ Salih be-kâdı-ı Sinob mahsûb şüd bâ fermân-ı şerîf

Minhu 5000

An akçe-i mezbûrin 4930

An tefâvüt-i hazîne 70

Mizân

511891 hazîne

158070 vazîfe

19720 ta'mir

_____4930 tahrîr yekûnu

694611 toplam

Sinop İskelesi Gümrüğü 11 Şevval 1085 - 8 Safer 1087⁵

Gelir - Gider Tablosu (Akçe)

Gelir		Gider	
Gümrük geliri	694.611	Hazineye teslim edilen	511.891
		Emekliler, reisler, cami görevlileri ve diğerleri vazife bedeli	158.070
		Sinop kalesi tamir bedeli	19.720
		Fakir müslümanlar için harcanan ve Sinop kadı maaşları	4.930
Toplam	694.611	Toplam	694.611

Belge 1, transkriptinden sonra sadeleştirme işlemine tabi tutulmuştur. Belgenin Sinop gümrüğüne ilişkin tam olarak anlaşılammış olmakla birlikte 11 Şevval 1085 - 8 Safer 1087 tarihleri arasında ait gelir ve giderleri gösterdiği düşünülmektedir. Gelirler incelendiğinde 694.611 akçe olduğu tespit edilmiştir. Giderler ise emekliler, reisler, cami ve diğer görevliler için vazife bedelleri, Sinop kalesi tamir bedeli, fakir Müslümanlar için harcanan ile Sinop kadı maaşları ve hazineye teslim edilen olmak üzere dört ana bölüme ayrılarak gösterilmiştir. Ayrıca gelir ve giderin eşit olduğu görülmektedir. Gelir ve gider toplamları merdiven yöntemine göre alt alta yazılarak hesaplanmıştır. Merdiven Yöntemi mali işlemle ilgili ana tutarın yazılması ve onu oluşturan tutarların alt alta merdiven basamağı biçiminde sıralanması esasına dayanmaktadır (Aydemir ve Erkan, 2011; Elitaş vd., 2008; Can ve Esen, 2010). Toplam tutar genelde üst kısmında yer alır fakat bazen altta da yer aldığı görülmektedir (Karabulut vd, 2018). Başka bir ifade ile merdiven yönteminde bir ana hesap ve bu hesabın detaylarını (gelir veya giderlerin) içeren alt hesaplar bulunmakta, bu alt hesaplar ana hesabın toplamını vermektedir. Eğer alttaki bir hesap, birden fazla alt hesaptan oluşacaksa bu hesabın altında bu toplamı oluşturan alt hesaplar tutarlarıyla birlikte yer almaktadır.

5 Sinop iskelesi gümrüğünün gelir ve giderlere ilişkin tarih aralığı metinden tam olarak anlaşılammış olup, 11 Şevval 1085 - 8 safer 1087 aralığı olduğu düşünülmektedir.

(Belge-2): Sinob Gümrüğü'nün altı aylık hasılat ve masraflarını gösteren defter

The document is a handwritten ledger in Ottoman Turkish, detailing the six-month revenue and expenses of the Sinop Customs. It is organized into several sections, each with a heading and a list of entries. The entries are written in a cursive script, and the document includes various numerical values and dates. The text is written in a cursive script and includes various entries and totals.

Key sections and entries include:

- Top Section:** "برای حساب کردن در این سنه" (For accounting in this year), "تاریخ علی و دعوت معروف" (Date of Ali and the famous call), "۱۱۸۶" (1186), "الخطاب" (The address), "اسم" (Name), "جواز صادره" (Issued license), "۱۱۸۶" (1186).
- Middle Section:** "سوا المسارقات" (Sea routes), "بازار حلی و داخلی" (Halı and domestic market), "۱۱۸۶" (1186), "۲۰۰۰" (2000), "۲۰۰۰" (2000).
- Bottom Section:** "۱۱۸۶" (1186), "۲۰۰۰" (2000), "۲۰۰۰" (2000).

Belge Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı arşivinde AE_SMST_III_00183_14469_001 yer bilgisi ile kayıtlı olup Hicri 01 Muharrem 1186 tarihlidir.

Belge girişinde yer alan açıklamaya göre belgenin, Sinop gümrük gelirleri müteveffa(vefat etmiş) El-hac Ahmed Ağa tarafından ve sonradan mektuplaşmalar ile Koç Ali tarafından ve sonra Molla Mustafa tarafından tutulduğu anlaşılmıştır.

Belgenin Transkripsiyonu

Bera-yı hasılât-ı Gümrük-i Sinop bi-ma'rifet-i Gümrükçü El-Hac Ahmed el-müteveffa ve ba'dehu bâ-mürasele-i şer'iyye bi-ma'rifet-i Koç Ali ve ba'dehu bi-marifet-i Molla Mustafa ber-mantuk-ı defter katib-i gümrük-i mezû bur 'an gurre-i Muharrem Sene 1186 ilâ gayet-i Cemaziye'l-ahir Sene minhu Eşhür: 6

Ba'de'l-mesarif-i Gümrük-i mezkûr

Guruş: 1973,5

Hâsılât-ı ze'âmet-i Sinop nam diğér Şehir Ağalığı 15 Cemaziye'l-evvel sene 185

Guruş: 551,5

Yekûn:

Guruş: 2525

Minhü'l-mesârifât bâ-fermân-ı 'âli ve bâ-hüçet-i şer'iyye

Peksimet

Kantar Guruş

112 672 'an miyane-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Ali orta:9 me'mur-ı Kal'a-i Kaş

060 360 'an miyane-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Ali orta:4 me'mur-ı Kal'a-i Trabzon

172 1032 [Toplam]

6 Kıyye esedi.

Bera-yı Ücret-i Navl-ı Sefain

Guruş

375: 'An miyane-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Ali beher: 4 'an Sinob ile Trabzon

525: 'An miyane-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Ali beher: 9 'an Sinob ile Kal'a-i Kaş

250: 'An miyane-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Ali beher: 25 'an Sinob ile Kal'a-i Kaş

075: 'An miyane-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Ali beher: 24 'an Sinob ile Varna

1225 [Toplam]

Üç Kit'a zahriye mantuku ashab-ı vazâife teslim olunan

Guruş: 81 [+] 17: 99 İskele icaresi seneliği

Receb-i Şerif Gurreinden Gümrükçü ta'yin kılınan Osman'ın nakden kabz eylediğini Sinob Hakimi kaimesinde tahrir eder.

Guruş: 169

Yekün

Guruş: 2525

Sinop Gümrüğü 1 Muharrem 1186- 29 Cemaziye'l-ahir 1186 (6 ay)

Gelir - Gider Tablosu (Guruş)

Gelir		Gider	
Gümrük geliri	2.525	Peksimet	1.032
		Navlun bedeli	1.225
		İskele kirası senelik	99
		Gümrükçü tarafından tahsil olunan	169
Toplam	2.525	Toplam	2.525

Belge 2, transkribe edildikten sonra sadeleştirme işlemine tabi tutulmuştur. Belgenin Sinop gümrüğü 1 Muharrem 1186- 29 Cemaziye'l-ahir 1186 (6 ay) tarihleri arasına ait gelir ve giderleri gösterdiği ifade edilmektedir. Gelirler incelendiğinde 2.525 guruş olarak hesaplandığı görülmüştür. Giderler ise peksimet, navlun, iskele kirası ve gümrükçü tarafından tahsil olunan olarak dört temel bölüme ayrılarak gösterilmiştir. Ayrıca gelir ve giderin eşit olduğu görülmektedir. Gelir ve gider toplamları merdiven yöntemine göre alt alta yazılarak hesaplanmıştır.

(Belge-3): Samsun ve Sinob gümrükleri gelir ve masraflarını gösterir defter

Belge Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı arşivinde Bâb-ı defteri, Başmuhasebe Bursa Mukataası Kalemî defteri olarak D..BRM.d..._24360 yer bilgisi ile kayıtlı olup tarih bilgisi yer almamaktadır. Fakat belge sol üst köşesinde 1180 yazılıdır. Bununla birlikte belge ilk satırında “bin yüz seksen senesi” ibaresi yer almaktadır. Bu nedenlerle Rumi (veya Hicri) 1180 tarihli olduğu düşünülmektedir.

Belgenin Transkripsiyonu

Bin Yüz Seksen senesine mahsuben mart-ı ibtidâsından rûz-ı kasma gelinceye değin Samsun ve Sinob Gümrükleri irâdîdir ki zikrolunur.

Berâ-yı irâd-ı Samsun

Guruş:

28848,5

02185 ; avâ'ide-i nâzır

31033,5 [Toplam]**Berâ-yı Irâd-ı Sinob**

Guruş: 7729

Berâ-yı İnebolu Gümrüğü mâlmdan

Yedimde geçen Guruş: 722

Yekün

Guruş: 39484,5

Minhâ

Guruş:

17170: Mukaddem irsâl olunan poliçe

00679: Bir kıt'a sebeb-i tahrîr rençber cemâ'atına isticâr olunan navl-i sefine

00800: Beşliyan Samsun bâ-fermân-ı 'âli

00030: Seyyid Mehmed Efendiye vezâif

00004: Ladikli Efendiye vezâif

18683 [Toplam]

00045: Seyyid Mehmed Efendiye vezâif

06355,5: Bâ-fermân-ı ‘âli kereste kıt’a için

00774: Sinop Gümrük malından Hâcı Memiş iki def’a poliçe

00500: Bâ-mektûb-ı Sinan Kapudana poliçe

03352,5: Beşliyan-ı Sinob bâ-sebeb-i tahrîr

29710 [Toplam]

00492: Sinop İskelesinde ahali-i vezaif

00100: Bâ-mektûb Mollâ Feyzullah’a verilen

00064: Bâ-mektûb-ı Sandık Emîni-i Sâbık İbrahim Ağaya verilen

00436: Bâ-mektûb-ı Süleyman Kapudana verilen

30802 [Toplam]

Minhü el-mesârifât-ı Gümrük-i Samsun gerek Sinop-ı Gümrüklerinde

Guruş:

4113,5: Bir senede me’kûlât ve meşrûbât harcırâh ve kâne? ve huddâm Ve on iki nefer adamlara aylık ve mesarif-i saire

0759: Sinop Gümrüğünde harç-ı matbah ve huddam ve kâne vesair

2185: Gümrük-i mezkûrlarda nâzırlara a’id olan avâ’ide

7057,5 [Toplam]

Yekün:

Guruş:

30802: irsâliye ve ocaklık ve vezâif

07057,5: Mesârifât ve nâzır avâ’ide

Mizan

Guruş:

39484,5: Makbûzât

37859,5: Mesârifât

1625

Samsun ve Sinop Gümrüğü 1 Mart- 9 Kasım 1767 (R/H1180)⁶

Gelir - Gider Tablosu (Guruş)

Gelir		Gider	
Gümrük geliri	39.484,5	Arpalık ve ocaklık ve vazife	30.802
Samsun	31.033,5	Diğer masraflar	7.057,5
Sinop	7.729		
İnebolu	722		
Toplam	39.484,5	Toplam	37859,5
		Fark	1.625

Belge 3, transkribe edildikten sonra sadeleştirme işlemine tabi tutulmuştur. Belgede yer alan metinde Sinop gümrüğü 1 Mart- 9 Kasım 1767 (yaklaşık 8 ay) tarihleri arasına ait gelir ve giderleri gösterdiği ifade edilmektedir. Gelirler incelendiğinde 39.484,5 gurus olarak hesaplandığı görülmüştür. Giderler ise arpalık, ocaklık, vazife ve diğer giderler olarak dört ana bölüme ayrılarak gösterilmiştir. Ayrıca gelirlerin giderlerden 1.625 gurus fazla olduğu görülmektedir. Gelir ve gider toplamları merdiven yöntemine göre alt alta yazılarak hesaplanmıştır.

5. SONUÇ

Sinop, tarihi antik çağlara kadar uzanan bir ticaret ve doğal bir liman kentidir. Tarih boyunca Karadeniz ticaretinde ve askeri güvenliğinde önemli bir yere sahip olmuştur. 19. yüzyıl sonrasında ise Avrupa'daki denizcilik alanındaki gelişmeler ve Rusların Sinop limanına baskınının da etkisiyle eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Günümüzde ise Samsun ve Trabzon limanlarının gelişmesi ve ulaşımdaki avantajları nedeniyle Sinop limanı ve ticareti geri planda kalmıştır.

Bu çalışmada Osmanlılar döneminde önemli bir gümrük bölgesi olan Sinop gümrüğünün mali yapısı, işleyişi, gelir ve gider kalemleri, tutarları, kayıt yöntemi araştırılmıştır. Bu amaçla Sinop gümrüğünün 17. ve 18. yüzyılın belli dönemlerindeki hasılatlarını ve masraflarını gösteren üç adet Osmanlı arşiv belgesi incelenmiştir. İnceleme sonucunda gümrük gelirlerinin ve giderlerinin hangi kalemlerden oluştuğu, bu kalemlerin hangi tutarlarda bir işlem hacmine sahip olduğu belirlenmiş, hangi kayıt yönteminin kullanıldığı ile gelir - gider dengesinin sağlanıp sağlanmadığı ortaya konulmuştur.

6 Osmanlılarda mali sene hicri 1205 (1790) senesinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bundan başka milâdi sene kânun-ı sani (Ocak) ayından başladığı halde malî sene mart iptidasından başlardı. Resmî vesikalarda «Sene-i Maliye» suretinde geçer. Şemsi aylar hesabı yürütüldüğü ve mart yılbaşı kabul edildiği için «Rumi tarih» de denilirdi. Ruz-ı Kasım Kasım günü yerinde kullanılan bir tâbirdir. Şemsî senesinin kabulünden evvel kamerî seneye tâbi olmayan malî muamelelerde teşrin-i evvelin yirmi altısına (Milâdi teşrin-i sani «kasım'ın dokuzu» na rastlayan kasım günüdür (Pakalın, 1993a; Pakalın, 1993b). Orijinal belge metninde 1180 tarihi yer almış olmakla birlikte yine belge metninin girişinde Ruz-ı Kasım ve Mart ibtidası ifadeleri geçmektedir. Osmanlılar'da arşiv belgelerinde zaman zaman hicri, rumi ve miladi takvimlerin birlikte kullanılabilmesine de rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA**A-Arşiv Kaynakları**

- Cumhurbaşkanlığı DAB Osmanlı Arşivi, 1332, DH.EUM.1.Şb, 1-6
- Cumhurbaşkanlığı DAB Osmanlı Arşivi, 1186,AE_SMST_III_00183_14469_001
- Cumhurbaşkanlığı DAB Osmanlı Arşivi, 1088, C..ML.._187-7787
- Cumhurbaşkanlığı DAB Osmanlı Arşivi, D..BRM.d..._24360

B-Diğer Kaynaklar

- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi II*. Cem Yayınevi
- Apalı, A. (2017). Osmanlı Devleti'nde mevacic defterleri ve bazı doğu kalelerindeki cebeciyanların mevacic muhasebe kayıtları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2): 587-599
- Arıcı, H. (1994). *71 nolu şer'iyeye sicillerine göre sinop ve çevresinde sosyal hayat*. (Tez Numarası. 36790) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aşıkı, D. A. (2013). *Tevarihi al-i osman aşıkpaşazade tarihi*. (Haz. A. Kala), Kamer Yayınları
- Aydemir, O ve Erkan, M. (2011). Merdiven kayıt yöntemi ve günümüz muhasebe sistemi. *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 110-128
- Bakır, A. & Berberoğlu M. (2017). Beylikler dönemi öncesinde Karadeniz'de uluslararası ticaret. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 1(1), 153-177.
- Başoğlu, B. (1978). *Sinop ili tarihi*. Ayyıldız Matbaası
- Beydilli, K. (2011). Karadeniz'in kapalılığı karşısında Avrupa küçük devletleri ve "mîrî ticâret" teşebbüsü. *Belleten*,. 55(214).
- Bostan, İ.(2006).*Beylikten imparatorluğa Osmanlı denizciliği*. Kitap Yayınevi
- Bulunur, K.İ. ve Bozkurt, F. (2019). *Klasik dönem Osmanlı gümrük sisteminin kurumsal yapısı ve işleyişi 1500-1620*. Proje no:116K297, Sakarya
- Bulunur, K.İ. (2007). *Osmanlı dönemi Karadeniz ticaret tarihine katkı: Akkirman gümrüğü (1505)*. Omeljan Pritsak Armağanı, (Ed. M. Alpargu-Y. Öztürk), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları
- Can, A. V. ve Esen, S. (2010). *Osmanlı muhasebe sistemi ve 1530 yılına ilişkin yapılan kayıtların ışığında bir Osmanlı livası: prizren*. 2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi: 1-16
- Çakır, B. (2019). *Mukataa mültezimlerinin muhasebe süreci*. 1st Balkan Accounting and Management History Congress, 129-132
- Çakır, B. (2003). *Osmanlı mukataa sistemi (XV-XVIII. yüzyıl)*. Kitabevi
- Doğan, H. ve Açıkgöz, F.Ü. (2023). Osmanlı devleti'nde ulufelerini gümrük mukataalarından alan cami görevlileri (H. 1099-1182 / M. 1688-1769). *Karadeniz Araştırmaları*. XX/77: 83-109.
- Elitaş, C., Aydemir, O., Güvemli, O., Erkan, M., Oğuz, M. ve Özcan, U. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 yıl boyunca kullanılan muhasebe yöntemi: merdiven yöntemi*. Ümit Matbaacılık.
- Ekici, İ. (2006). *Son dönem Osmanlı deniz ticaretini kurtarma çareleri*. Karadeniz Araştırmaları,10(10),25-26.
- Gencer, A.İ. (2001). *Bahriye'de yapılan ıslahat hareketleri ve bahriye nezaretinin kuruluşu (1789- 1867)*. TTK

- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda devlet ve ekonomi*, Ötüken
- Genç, M. (2020). *Mukataa*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 31, 129-132.
- Genç, M. (2000). İltizam. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 22, 154-158
- Güler, İ. (1992). *18. yüzyılın ilk yarısında Sinop: idari taksimat ve ekonomik tarihi*. (Tez Numarası. 24186) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Güvemli, O., Oran, J., Güvemli, B. ve Aslan, M. (2018). *Orta doğu muhasebe tarihinde batılılaşma süreci: Osmanlı ve cumhuriyet uygulamaları (1839-2011)*, (Eds. M. Aslan ve H.C. KÖTERİN) Ortadoğu Muhasebe Tarihi 3. Cilt, Sayıştay Başkanlığı, Başak Matbaa Basım Yayın
- Güvemli, O. (1998). Türk devletleri muhasebe tarihi, Osmanlı İmparatorluğu – *tanzimat'a kadar*, (2. Cilt). Avcıol Basım Yayın, İstanbul
- Güvemli, O. (2000). *Türk devletleri muhasebe tarihi tanzimattan-cumhuriyet'e* (3. Cilt). Avcıol Basım Yayın, İstanbul
- Işık, M. (2016). 25452 numaralı gümrük defterine göre kili nezareti gümrüğü. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 3(6), 60-72.
- İmamoğlu, H.V.& Altınsoy, E. (2018). *Tarihsel süreçte Sinop liman şehir hinterlandı*. Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu, 975-984.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi- I 1300-1600, C. I*, (Ed. H. İnalçık & D. Quataert, Çev. H. Berktaş), Eren Yayıncılık
- İşbilir, Ö. (2013). *Yük*. TDV İslam Ansiklopedisi, 44, 46-48
- Karabulut, R, Apak, S. ve Erol, M. (2018). *Orta doğu muhasebe tarihinde İslami dönem (750-1839)*, (Eds. M. Aslan ve H.C. KÖTERİN) Ortadoğu Muhasebe Tarihi 2. Cilt, Sayıştay Başkanlığı, Başak Matbaa Basım Yayın
- Karademir, Z. (2017). Osmanlı iltizam sözleşmelerine yansıyan yönleriyle Yahudi girişimciler (1560-1630). *Osmanlı Araştırmaları*, 73-116
- Kol, D. (2017). *XVIII. yüzyılda Sinop limanı*. (Tez Numarası. 472286) [Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kütükoğlu, M. (1996). *Gümrük*. DİA, C. 14.
- Kütükoğlu, M.S. (1980). Osmanlı gümrük kayıtları. *Osmanlı Araştırmaları* 1. 1(1).
- Orbay, K. (2022). İltizam sistemi. TUBİTAK, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/iltizam_sistemi
- Öz, M. (2009). *Sinop*. TDV İslam Ansiklopedisi, 37, 252-256
- Özerhan, Y., Erkan, M. & Nazlıoğlu, B. (2013). Osmanlı Arşivinde merdiven yöntemi ile yazılmış muhasebe defter ve raporları. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5, 89-120.
- Pakalın, M. Z. (1993a). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü II*. MEB
- Pakalın, M. Z. (1993b). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü III*. MEB
- Sahillioğlu, H. (1995). *Emin*. TDV İslam Ansiklopedisi, 11, 111-112
- Sahillioğlu, H. (1963). Bir mültezim zimem defterine göre XV. yüzyıl sonunda Osmanlı darphane mukataaları. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 3 (1-2),
- Sarı, A. (2020). 19. yüzyılda Sinop limanı ve Sinop tersanesi. (Tez Numarası. 654237) [Yüksek Lisans Tezi, Sinop Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Sinop Belediyesi (2007). *Geçmişin fotoğraflarıyla sinop tarihi*. ABC Matbaacılık

- Sinop Valiliği (2021). *Sinop şehri tarihi*. <http://www.sinop.gov.tr/tarih>
- Şensoy , F. (2014). Mukataalarda muhasebe kayıtları ve XVII. yüzyıl başında Bursa mukataası örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7, 200-247.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme dönemine girerken osmanlı maliyesi*. Dergah Yayınları
- Turan, O. (1971). *Selçuklular zamanında türkiye*. TTK Yayınları
- Turan, O. (2014). *Selçuklu tarihi araştırmaları*. TTK Yayınları
- Turan, Ş. (1988). *Karadeniz ticaretinde Anadolu şehrinin yeri*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi (OMÜEF) Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 147-158.
- Turan, Ş. (2000). *Türkiye-İtalya ilişkileri –I*. Metis Yayınları
- Uzunçarşılı, İ.H. (1969). *Anadolu beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. TTK Yayınları
- Ünal, M.A. (1991). XVI. yüzyıl sonlarında bir iltizam sözleşmesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 59-77.
- Ünal, M. A. (2014). Sinop iskele mukâtaasına ait bir temessükât defteri- XVII. yüzyıl başları. *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1).
- Ünal, M.A (2008). *Osmanlı devrinde Sinop: XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla Sinop kazâstı*. Fakülte Yayınları
- Yağcı, Z.G. (2013). H. 1015/1016 (M. 1606-1607) tarihli İstanbul gümrük defteri. *History Studies*, 5(2), 510.
- Yaşayanlar, İ. (2015). Tanzimat döneminde Sinop limanını hinterlanda bağlayan modern yol ağının tesisi. *OÜS-BAD*, 196-212.
- Yılmaz, Ö. (2015). Buharlı gemi çağında Karadeniz’de Avrupa denizciliği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 1 (25) , 46-65.
- Yurt Ansiklopedisi (1982-1983). *Sinop*. Yurt Ansiklopedisi (Türkiye il il: Dünyü, Bugünü, Yarını), C. 9, Anadolu Yayıncılık
- Yücel, Y. (1991). *Anadolu beylikleri hakkında araştırmalar -I*. TTK

